

Suzana Jagić

OŠ Ivan Kukuljević Sakcinski
Ivanec

UDK 372.4(497.522 Ivanec)“1852/1860“
949.752.2 Ivanec“1852/1860“

Primljeno: 2008. godine
Pregledni članak

ŠKOLSTVO KOTARA IVANEC U RAZDOBLJU NEOAPSOLUTIZMA

Analizom neobjavljenih povijesnih izvora iz fonda Kotarska oblast Ivanec iz Državnog arhiva Varaždin i relevantne literature u radu se dokazuje činjenica o utemeljenju modernog školstva u Bansknoj Hrvatskoj, posebice u drugoj polovini pedesetih godina 19. stoljeća. Pojačana briga za školske prilike u razdoblju neoapsolutizma počela se provoditi i u lokalnim sredinama poput kotara Ivanec.

Ključne riječi: pučke škole, povijest školstva, neoapsolutizam, kotar Ivanec, Banska Hrvatska, 1852. do 1860. godine

Neoapsolutistički sustav u Habsburškoj Monarhiji od 1852. do 1860., s prijašnjim razdobljem oktroiranog ustava od 1849. do 1851. nastojao je procesima modernizacije stvoriti jaku i centraliziranu državu te je s time u skladu i školski sustav, razvijan od vremena vladavine Marije Terezije, još više bio podvrgnut državnom nadzoru i usmjerjenju. Usprkos brojnim problemima, neoapsolutističko školstvo predstavljalo je veliku prekretnicu u modernizaciji školstva, a da je doista započela modernizacija obrazovnog sustava u Hrvatskoj dokazuju i primjeri uočeni daleko od *centra*, primjeri lokalnih, ruralnih sredina kakva je upravo bila sredina ivanečkoga područja.¹

Nakon ukidanja Banskog vijeća, Ministarstvo bogoštovlja i nastave na čelu kojega se nalazio ministar Leo Thun preuzelo je inicijativu za uređenje i reformu školstva na svim razinama koja je započela stvaranjem uvjeta za upravu biskupskih ordinarijata osnovnim školama u Hrvatskoj i Slavoniji. S početkom djelovanja Banske vlade (lipanj 1850. godine), ministar je hrvatskim katoličkim biskupima predložio zajedničku upravu Crkve i zemaljskih oblasti u pučkom školstvu (kako je to zahtijevala biskupska

¹ Ivanečki kraj kao prirodna cjelina dio je Hrvatskog zagorja, a obuhvaća njegov sjeveroistočni dio, prostor sjeverno od Ivančice. To je gornje porječje rijeke Bednje, neznatno prošireno na padine istočno od vododjelnice. S južne strane ovaj je prostor čvrsto omeđen Ivančicom koja se u smjeru istok – zapad pruža punih 30 km, s maksimalnom širinom od 9 km i najvišom točkom od 1061 m nadmorske visine.

konferencija u Beču 1849. godine). Biskupski su ordinarijati imali preuzeti unutrašnju upravu katoličkih osnovnih škola – vjeronauk, cijelu nastavu, metodiku nastave, školsku disciplinu, brigu za moral djece i učitelja, odobravanje udžbenika, dok bi zemaljske i mjesne oblasti pružale „vanjsku“ pomoć u smislu financiranja škola, njihove gradnje prisilnim radom stanovništva ili prirezom, održavanje škola, plaćanje učitelja i njihovu mirovinu, prisiljavanje roditelja da šalju djecu u školu te poticanje mjesnih oblasti da redovno nadziru te „vanjske“ okolnosti škola.

Zagrebački, đakovački i senjski biskupi prihvatili su ministrov prijedlog, no tek potpisivanjem konkordata između Pia IX. i Franje Josipa I. 1855. godine počela se provoditi (u Banskoj Hrvatskoj od 1856. godine) propisana uprava biskupa nad pučkim školama. Uređenje privremenih, zemaljskih školskih oblasti proglašeno je ministarskom naredbom od 21. studenog 1851. godine kojom se djelokrug tadašnjeg upraviteljstva škola prenosi na duhovne stolove i daju se upute za privremene školske oblasti. Slijedila je privremena naredba o izboru i dužnostima mjesnih nadzornika pučkih škola na temelju *Systeme* iz 1845. godine, koji dotad nisu djelovali (ali će tek proraditi nakon 1855. godine). Za privremenog nadzornika pučkih škola imenovan je kanonik Stjepan Ilijašević (do 1857. godine)². Ta školska oblast nije ni počela djelovati jer je Silvestarskim patentom promijenjena i uprava škola. Carskom naredbom od 14. rujna 1852. godine o organizaciji novih političkih oblasti ukinute su i zemaljske školske oblasti, a njihovi su poslovi nakon 29. svibnja 1854. godine pripali neposredno novom Namjesništvu.

Biskupski ordinarijati unutrašnju upravu škola preuzimaju tek nakon potpisivanja konkordata 1855. godine. Car je 20. lipnja 1856. godine potvrdio dijecezanske nadzornike od kojih su biskupi neke predložili još 1851. godine³.

Odgojno-obrazovni sistem poprima tako u razdoblju neoapsolutizma izrazito konfesionalno obilježje, iako to ne znači u potpunosti da je došlo do nazadovanja školskih prilika, već je to bilo prilagođavanje novonastaloj društveno-političkoj situaciji.

Smatram da je konfesionalnost bila na neki način nužna, poglavito za razvitak baze obrazovne piramide, jer su svećenici bili zapravo jedini obrazovani ljudi koji su se mogli prihvatiti zadataka oko organizacije moderne uprave, poglavito na lokalnoj razini. Dobro su poznavali stanje svojih župljana i župe i bili su od velike važnosti kod prenošenja informacija koje su dolazile „odozgo“, a ujedno su pomagali i upravnim činovnicima koji su u seoskim sredinama bili jedva pismeni ljudi. To je vidljivo iz povijesnih izvora *Kotarske oblasti Ivanec*, primjerice iz rukopisa, načina pisanja. Što se radilo o nižoj upravnoj funkciji unutar seoske općine i kotarske uprave, rukopis je bio lošiji, nečitkiji, nije se sporazumijevalo na njemačkom ili latinskom jeziku zbog nepoznavanja tih jezika (pa u seoskim sredinama ne možemo niti govoriti o germanizaciji koja se uvijek veže uz neoapsolutizam, jer ona tu zapravo i ne postoji), dok pojedini seoski poglavari i ne znaju pisati, već se samo „potkrižavaju“. S druge strane, konfesionalnost je odgovarala interesima državnog vrha, posebice nakon revolucionarnih previranja 1848.

² Gross, Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske* (Zagreb, 1986.), 279.

³ Isto.

– 1849. godine. Ograničavanjem slobode mišljenja, govora i djelovanja crkveni su krugovi nastojali zaustaviti liberalne procese koji su započeli 1848. godine. Crkvene su vlasti strogo određivale odgojno-obrazovni rad učitelja, brinule su se o njegovom moralu (kao i moralu učenika), čime su učitelji bili u potpuno podređenom položaju prema župnicima. Učitelji i učenici trebali su u svemu biti pokorni i ponizni, što je u pravilu općenito očekivala država od svojih građana. Državi, da to ostvari, pomagala je Crkva. Konkordatom iz 1855. godine Katolička crkva stavlja se pod osobnu carevu zaštitu. Konkordatska crkva imala je zadaću da uza svoju dušobrižničku djelatnost osigura duhovne temelje apsolutističke carevine. No, liberalni katolici smatrali su da Crkva kao pomoćnica apsolutističkog režima ne može odgovoriti svojoj duhovnoj zadaći.

Zbog složenih političkih prilika oko djelovanja Banske vlade (1851. godine), Namjesništva (1854. godine) te još složenijih društvenih prilika nakon ukinuća kmetstva i problema neuređenih općina, *Systema* prve rezultate daje tek u drugoj polovini pedesetih godina 19. stoljeća kada se zapravo može i govoriti o počecima „modernog školstva“ u smislu povećanja broja učenika, rasta broja škola u sada već uglavnom uređenim općinama⁴. Taj zaključak može se donijeti na osnovi statističkih podataka koji postaju donekle pouzdani od školske godine 1855./56. kad su biskupski ordinarijati preuzeli upravu nad školama te nastojali srediti statističke podatke o školstvu. Obavijesti o osnovnim školama do 1851. godine su nepotpune, nedovoljno pouzdane i omogućavaju nam približnu procjenu stanja školstva. Točniji statistički podaci od 1855./56. godine u vezi su i s konačnom organizacijom inspekcijske službe u školama koja je tek počela djelovati nakon 1855./56. Tome je doprinijela i stimulativna mjera za osnivanje novih pučkih škola donesena u drugoj polovini pedesetih godina 19. stoljeća koja u Austriji uvodi državnu potrošarinu od vina, mesa, piva i žestokih pića, pa je provedena i u Hrvatskoj nastojanjem bana da se ona prepusti seoskim općinama za pokriće troškova pučkih škola. Varaždinska županija tako je isto dobila preduvjete za osnivanje novih škola, a bez novih općinskih nameta. Prije statističkih podataka o školstvu u razdoblju neoapsolutizma, dosadašnje tvrdnje potkrijepit ću primjerima koji oslikavaju stanje školstva u lokalnoj ivanečkoj sredini na koje sam naišla radeći na arhivskom fondu *Kotarska oblast Ivanec* u Državnom arhivu Varaždin.

U cilju uvođenja moderne uprave državne su vlasti poduzimale različite mjere nakon 1848. godine. Bansko vijeće nije moglo djelovati prema normama moderne uprave, jer je preuzelo neprikladnu feudalnu upravnu strukturu, a njegov nasljednik Banska vlada, koja započinje svoj rad u lipnju 1850. godine, počela je svoju djelatnost u šest županija (okružja) s hijerarhijom upravnih instanci: vlada, županije, podžupanije, općine, no ta uprava nije ni zaživjela, a već je reformirana. Bansku vladu zamijenilo je Namjesništvo u svibnju 1854. godine. Uprava Namjesništva ukinula je podžupanije i zamijenila ih je s četrdeset i šest kotara⁵. Prema Silvestarskom patentu politička uprava spojena je sa sudstvom prve molbe u „mješovitim“ kotarskim uredima⁶. Time su stare autonomne seoske općine kakva je bila i Ivanec postale sastavni dio oblasti, a negdje

⁴ Isto, 278–283.

⁵ Gross, Mirjana; Szabo, Agneza, *Prema hrvatskome građanskom društvu* (Zagreb, 1992.), 86.

⁶ Kotarska oblast Ivanec na pojedinim se spisima naziva *Kotarska oblast kao sud Ivanec*.

su prestale i postojati. Glavari seoskih općina koji su se znali samo „potkrižati“ nisu mogli obavljati poslove moderne općine; zato je stanje bilo prilično kaotično do kraja pedesetih godina 19. stoljeća, kada su se uredili kotari do te mjere da su se mogli baviti i problemima seoskih općina.

Temeljni problem bio je pokrivanje troškova uprave. Najčešće su općine bilježile godišnji deficit jer siromašno stanovništvo nije moglo platiti niti državne poreze niti općinske prireze, od kojih je većina općina morala živjeti jer nije imala redovni prihod od neke privredne djelatnosti. U navedenim uvjetima siromaštva općine nisu mogle voditi dovoljnu brigu o školama i plaćama učitelja, pa su posebice seoske škole u nesređenim prilikama s početka pedesetih godina 19. stoljeća bile na bijednoj razini, a učitelji na rubu gladi. Uzrok toj bijedi bio je i taj što su vlastelinstva nakon 1848. godine odbijala sudjelovati u izgradnji i izdržavanju škola i učitelja, na što su se ranije bila obvezala ugovorom.

Seoska općina Ivanec tako je 1854. godine postala i sjedište kotara.

Kotarska oblast Ivanec, uređena 1854. godine, rješavala je upravo u tom razdoblju pedesetih i početka šezdesetih godina 19. stoljeća brojna pitanja važna za školstvo toga kotara, pa možemo zaključiti o intenziviranju brige državnih vlasti za prosvjetu. Spisi *Kotarske oblasti Ivanec* u kasnijim razdobljima (do 1875. godine) ne sadrže više dokumente koji su se bavili školskom problematikom u toj mjeri kao u razdoblju neoapsolutizma⁷.

Tako primjerice 1854. godine kotarska oblast Ivanec dobiva detaljnu uputu poslanu svim županijama od strane podbana Lentulaja te uputu koju je župan Šimunčić poslao svim općinama Varaždinske županije, a koje se odnose na hitnu potrebu reorganizacije i uređenja materijalnoga položaja pučkih škola i učiteljstva.

Upute podbana i varaždinskog župana nastale su u svibnju i početkom lipnja 1854. godine, odnosno u vremenu početka djelovanja Namjesništva, i bile su nužne, jer naredbe iz 1851. i 1852. godine nisu dale željene rezultate pa je u očekivanju novog školskog zakona bilo potrebno „barma provizorno“ urediti materijalno stanje učitelja pučkih škola jer njima „bijahu plaće i u obće pristojbe ... toli neznatne, da s njimi u sadanjih okolnostih uz tolo povišene cene svih za život potrebitih predmetah učitelji podnipošto obstojati nebi bili mogli a uz to odtudijo bi se bio od ovoga toli zanemarenog bivšeg stališa sav budući narastaj i time nestalo bi bilo sposobnih pučkih učiteljah za pobližnju budućnost, kojih nedostatak se onako i sada već osetja“. Plaća učitelja bila je u to vrijeme između 40 i 100 fkv, a rijetko 150 – 200 fkv. Školska oblast Namjesništva (prije Banske vlade) trudila se da usprkos lošem financijskom stanju neuređenih općina sustavno potakne razvoj pučkih škola i riješi pitanje materijalnoga položaja, ali i obrazovanja pučkih učitelja.

Naredba propisuje da je postojeći način osnivanja pučkih, poglavito seoskih škola preko ugovora između školske oblasti i školske općine te vlastelina-pokrovitelja (patrona) trebalo i dalje zadržati kao i to da plaću učitelji trebaju primati u novcu ili u na-

⁷ U šezdesetim i sedamdesetim godinama 19. stoljeća kotarska oblast Ivanec više se bavila vojnim pitanjima, mobilizacijom, organizacijom zdravstvene službe i problemima raspadanja kućnih zadruga.

ravi. Škole su se također i dalje mogle izdržavati i iz školskih zaklada koje se što prije moraju ustanoviti radi uređivanja materijalnog položaja škole. Plaća učitelja po danoj naredbi trebala se uvrstiti u godišnji proračun političke općine svake godine, dakle, učitelj se trebao namiriti iz općinske blagajne. Pojedine su općine odmah postupale po toj naredbi „mnoge pako političke općine inih dohodakah neimaju, te je u mnogih općinskih poreznicah nestalo novca za namirenje općinskih potrebah i med ovimi dakle i za namirenje učiteljske plaće“. Zato je upravo bila nužna ta naredba koja u suštini pojašnjava obaveze društva prema školi.

Pučke su škole bile zavodi općine, ali potrebno je razlikovati političku i školsku općinu. Škole koje su se izdržavale troškovima političkih općina u koje je spadalo više župa, smatrale su se školama u užem smislu, općinskim zavodima. Škole koje su bile izdržavane od župe i okolnih mjesta i selišta, odnosno školi pripadajućih mjesta ili školske općine, smatrale su se župskim školama. Budući da je najjednostavniji način utvrđivanja i sakupljanja učiteljskih pristojbi bio da se iste, kao i općenito školske potrebe, izračunaju u gotovom novcu, uvrste u godišnji proračun općine te se saberu zajedno s porezom, pa bi i učitelj bio isplaćen u određenom roku iz te općinske blagajne te namirivane bile i sve školske potrebe. Naredbom je preporučeno preuređenje postojećih župskih škola u općinske zavode, odnosno nove škole. No to je bilo moguće samo onda kada bi politička općina na temelju godišnjih dohodaka i troškova mogla dokazati da ima dovoljno vlastitih dohodaka potrebnih za namirivanje svih općinskih, pa tako i školskih troškova, čime se nastojao i osigurati redovni prihod učiteljstva kod postojećih i novoosnovanih škola. U protivnom, mogla se osnovati odnosno dalje djelovati samo župska škola koju će izdržavati školske općine, tj. mjesta koja pripadaju toj pučkoj školi. Naredba je posebno zahtijevala popisivanje svih škola s navođenjem njihovog statusa.

Župske škole, uz opće državne troškove za uzdržavanje škole i učitelja, trebaju osiguravati i sabrati svake godine potrebne troškove pučkih škola od školskih općina, a neovisno o nametu političke općine, te ta sredstva dati na korištenje u školske svrhe. Iako bi ponovno najlakše bilo da ta pristojba bude ustanovljena i sakupljana od pučanstva u gotovom novcu, u obzir su se morale uzimati gospodarske prilike svakoga mjesta koje najčešće nisu bile povoljne za stjecanje gotovog novca zbog nerazvijenog obrta i loših komunikacijskih veza, te je učitelj taj dio prihoda najčešće ostvarivao u naravi, što je zapravo i njemu odgovaralo u nerodnim i skupim godinama (glede namirnica) jer mu je osiguravalo egzistenciju.

Školske zakladnice morale su točno naznačiti kakva će biti ta pristojba (u novcu ili naravi), način sakupljanja te pristojbe među pučanstvom (na temelju oženjenih članova u obitelji, selišta ili slično) te naglasiti da će pristojbu sabirati u određenom roku općinsko glavarstvo, a nikako sam učitelj koji će, dakle, pristojbu primiti u ustanovljenom roku od mjesnoga glavarstva.

U cilju uređivanja pristojbi i plaća učitelja pučkih škola naglašeno je da treba voditi računa i o nepokretnoj imovini, odnosno zemljištu. Naređeno je da se prilikom komasacije i segregacije vlastelinskih i urbarijalnih zemljišta na ime učitelja mjesne

pučke škole od zajedničkih pašnjaka treba dodijeliti pristojba kolika je inače bila pristojba na pola selišta.

S naredbom podbana bili su upoznati kotarski nadzornici pučkih škola i svećenstvo te su pozvani na izvršavanje iste, a ona je u velikom broju odasлана svim političkim uredima. Varaždinski župan naglašava važnost naredbe i nužnost njezina izvršavanja – „iz svih silah nastojite da se žiteljstvu platjenje učiteljah svimi mogućnima sredstvi olakša, da se točno i podpuno namiravanje učiteljah sasvima osigura pa da se više nedogodi da ovi dulje vremena bez svojih platjah ostanu, kao se to sada češće događa“.⁸

Godine 1855. kotarska oblast u Ivancu rješavala je pitanja potpore pučkim školama ovoga kotara preko Hrvatske matice narodnih škola (*fundus scholarum nationalem Croaticus*), zaklade utemeljene nastojanjem Marije Terezije. Zaklada je vrijedila samo za užu Hrvatsku, a osnovana je 1773. godine s početnim kapitalom od 20.000 flkv⁹. Radilo se o zakladi koja je pomagala siromašnim školskim općinama koje nisu bile u stanju same izdržavati učitelje i pučke škole, a kamoli osnivati nove škole. Svaka je školska općina koja je tražila pomoć zaklade trebala dokazati godišnjim dohocima i troškovima da nije u stanju snositi navedene obveze. Ta nemogućnost snošenja obaveza mogla je biti trajna ili privremena (što je općina dokazivala rashodima i prihodima)¹⁰. Iz ove su se zaklade izdržavale škole ivanečkoga kotara i to škola Bednja, Ivanec, Kamenica, Lepoglava, Maruševac i Voća¹¹. Iz te zaklade trebalo je financirati i sirotinjske ustanove i bolnice, a njome je upravljalo Ugarsko namjesničko vijeće.

Prema Naputku za formiranje mjesnog školskog nadzorništva¹² kotarska oblast Ivanec je tijekom 1855. godine rješavala pitanje nadzornika pučkih škola, a krajem godine na održanoj općinskoj sjednici 29. prosinca 1855. godine za mjesnog školskog nadzornika pučkih škola u Ivancu i Lepoglavi izabran je Ladislav Kukuljević kojega je kotarski ured i poglavarstvo općine već prethodno 18. prosinca¹³ i 19. prosinca 1855. godine¹⁴ obavijestilo da se odazove na izbornu sjednicu od 29. prosinca 1855. godine, jer je boravio na svom imanju u Dubovici. Poglavarstvo općine bilo je mišljenja da je Ladislav Kukuljević veliki prijatelj školske djece, odgovoran, marljiv i sposoban za posao nadzornika pučkih škola, budući da se već istaknuo u podučavanju djece u cijepljenju voćaka. Na istoj sjednici od 29. prosinca 1855. godine za mjesnog nadzornika pučke škole u Kamenici imenovan je Ivan Dallinger, *providnik* iz Klenovnika.

Spisi kotarske oblasti Ivanec za 1855. godinu sadrže i Naredbu o broju razreda glavnih škola i uređenju nastave glavnih i *trivijalnih* škola¹⁵. Godine 1856. kotarska oblast Ivanec zaprimala je i rješavala velik broj spisa vezanih za školska pitanja. Spis od 31. listopada 1855. daje tabelarni pregled godišnjih plaća službenika i činovnika općine Kaniža (Ivanec) kroz upravnu godinu 1855./1856. Zanimljiva je konstatacija da su

⁸ Državni arhiv Varaždin (DAVŽ), (877) *Kotarska oblast Ivanec*, Redovni spisi 468/1854. i 2885/1854.

⁹ Isto, 965/1855.

¹⁰ Isto, 647/1855.

¹¹ Isto, 2920/1855.

¹² Isto, 11927/1855.

¹³ Isto, 865/1855.

¹⁴ Isto, 3261/1855.

¹⁵ Isto, 15980/1855.

učitelji pučkih škola u Ivancu, Lepoglavi i Kamenici bili u istom platnom razredu kao i načelnik općine s plaćom od 300 forinti¹⁶ te se može zaključiti da je općina Ivanec pristupila odmah rješavanju pitanja materijalnog položaja učitelja u skladu s naredbama viših instanci. Dokazuje se time i izvjesna uređenost same ivanečke općine.

Čak su četiri spisa datirana 1. ožujkom 1856. godine, a sadrže vrlo detaljan pregled visine plaća redovnih činovnika i službenika općine Kaniža (porezne općine Ivanec, Kaniža, Lepoglava, Očura, Jerovec, Kamenica) za upravnu godinu 1855., kao i pregled još neisplaćenih plaća krajem 1855. godine (dva spisa). Vidljivo je tako da je ivanečki učitelj Juro Skender (kao i lepoglavski te kamenički učitelj) primao godišnju plaću od 300 forinti u srebru te da mu je krajem 1855. godine općina dugovala 100 forinti. Lepoglavskom učitelju Miljanu Martinu općina je dugovala 80 forinti. Druga dva spisa daju detaljne preglede izdataka pučke škole i pobožne zaklade gore spomenutih općina za upravnu godinu 1855. Ivanečko je vlastelinstvo za prodanih dvanaest hvati drva za pučku školu u Ivancu trebalo uplatiti 24 forinta u srebru. Za pisaci pribor pučke škole u Ivancu općina je trebala uplatiti 11 fr i 31 kr, dok se za pučku školu u Kamenici radilo o iznosu od 12 fr. Navode se i određeni troškovi nabave slike cara i slike Krista te tablica abecede za tri pučke škole ovoga područja. Vidljivo je također da je ivanečko vlastelinstvo za prodanih dvanaest hvati drva pučkoj školi u Ivancu dugovalo iznos od 24 fr za 1853. kao i za 1854. godinu, čime na vidjelo dolazi određena nebriga vlastelinstva za prosvjetna pitanja državnih vlasti na području Ivanca, odnosno stav da vlastelinstvo više i nema obveze prema školama nakon ukidanja urbarijalnih odnosa (kasnije se taj stav vlastelinstva u Ivancu mijenja).

Kotarska oblast rješavala je pitanje nabave i plaćanja nastavnih sredstava i pomagala za čitav ivanečki kotar. Godine 1856. zaprimila je i Naredbu o opetovnicama i produženim školama. *Opetovnice* ili nedjeljnje produžene škole imale su znatnu ulogu u pučkoj naobrazbi jer su *trivijalke* pružale skromnu pouku, a i nisu ih sva djeca redovno u to vrijeme polazila, pa je rezultat njihove naobrazbe bio jedva „potkrižavanje“. Zato su se pri *trivijalkama* i glavnim školama osnivale *opetovnice* koje su radile nedjeljom i u danima manjih vjerskih blagdana po dva sata. Morala ih je polaziti mladež od 13 do 15 godina, ali i starija, a poučavali su ih katehete i učitelji redovnih škola. *Opetovnice* su pokušaj da se učvrsti moral mladeži putem vjeronauka, da se ponovi *trivium* iz redovne škole ili da djeca koja nisu redovno polazila školu ipak dobiju nekakvu naobrazbu, pogotovo stručnu, potrebnu za neki zanat i trgovinu u gradu ili zemljoradnju na selu. Godine 1854. proglašena je Naredba o osnivanju šegrtskih škola, jer se uspostavilo da je velik broj šegrta nepismen, što nije bilo u skladu s privrednim razvitkom novoga vremena. Zanatlije i trgovci morali su tako slati šegrte na nastavu. Oni su mogli postati kalfe samo uz svjedodžbu da su pohađali takvu školu¹⁷. Seljačkim roditeljima lakše je bilo slati djecu u školu samo nedjeljom. Broj *opetovnica* u „uškolanim“ naseljima rastao je brže od broja redovnih škola. Godine 1857. 38% svih registriranih katoličkih osnovnih škola pripadalo je *opetovnicama*. Nisu ipak bile previše efikasne,

¹⁶ Isto, 8/1856.

¹⁷ DAVŽ, *Zbirka Cehovi i obrtničke zadruge Varaždina 1561. – 1874.*, 30/1861., 37/1872.

jer su ih katehete i učitelji vodili kao dopunski posao s neznatnom nagradom, a djeca su ih polazila neredovito.

Usprkos vidljivo pojačanoj brizi državnih vlasti, županija i općina za pitanja školstva, krajem 1856. godine kotarska oblast Ivanec rješavala je velik broj slučajeva naplaćivanja globa radi neodlaska djece u školu. O tome svjedoče deseterci spisa upućenih na adresu kotarskog ureda u Ivancu kao i spisi kojima je oblast te probleme nastojala riješiti. Općinske su vlasti trebale postupati u smislu Visoke školske naredbe od 26. siječnja 1853. godine koja određuje utjerivanje globa za one roditelje i skrbnike koji djecu nisu slali u školu, a da za to nemaju opravdanih razloga. Iz spisa je međutim vidljivo da pojedine općine ne shvaćaju ozbiljno tu naredbu i ne ubiru globe zbog neredovitog polazanja škole, jer same još vjerojatno nisu bile dobro uređene. Zato su općine Trakošćan (nekoliko puta) i Kaniža opomenute da moraju odmah uplatiti novac od globa na račun mjesnog školskog ravnatelja i da o tome do 6. siječnja 1857. godine podnesu i izvještaje¹⁸. Općina Trakošćan, međutim, opravdavala se činjenicom da uopće nije ni zaprimila Naredbu o globljenju nemarnih roditelja, što je i bilo moguće zbog loših komunikacijskih veza, pogotovo prema tome dijelu ivanečkog kotara¹⁹.

Dana 2. prosinca 1856. godine kotarskom uredu u Ivancu dopisom se obratio župnik Maruševca Dragutin Forkl, ujedno i ravnatelj tamošnje pučke škole, te se navedenom naslovu žali kako pojedina školska djeca u školu nisu dolazila 150 dana (ne brojeći nedjelje i blagdane) pa s obzirom na tu činjenicu nije niti postignut dobar uspjeh škole, tj. prilikom završnog ispitivanja učenici nisu pokazali dovoljnu razinu znanja. Usprkos nastojanjima, opomenama i nagovaranjima župnika Forkla roditelji ipak nisu djecu slali u školu, te on cijenjeni naslov umoljava da snagom zakona „ovome zlu“ stane na kraj. On naglašava da nije njegova zadaća ispitivati razloge zbog kojih roditelji nisu slali djecu u školu, već da će to učiniti kotarski ured ili općina (kakva je uostalom i bila odluka viših vlasti).

Kotarskom uredu u Ivancu općina Lipovnik 24. prosinca 1856. godine šalje detaljan račun sakupljenog iznosa u svrhu globljenja roditelja koji nisu djecu slali u pučku školu Maruševac. Sakupljeni iznos (22 forinte), zajedno s iznosom kojeg je općina imala davati školi, predani su maruševčkom župniku Forklu da ih koristi za školske potrebe²⁰.

Radi istoga problema uredu se 8. studenoga 1856. godine obratio župnik i ravnatelj pučke škole u Ivancu Stjepan Vuković koji također navodi neopravdane izostanke učenika, posebice u drugom polugodištu, te traži utjerivanje globa i predaju tim putem sakupljenih novaca i to u roku od 15 dana. Poglavarstvo općine Kaniža izvještava kotarski ured 24. prosinca 1856. godine da je polovicu globa roditelja koji djecu nisu slali u školu župnik Vuković oprostio, ponajviše radi velikog siromaštva (ili nekih drugih opravdanih razloga „za oprost kaštige“), a od druge polovice globa sakupljeno je do

¹⁸ DAVŽ, 877, 4063/1856.

¹⁹ Isto, 890/1856.

²⁰ Isto, 1044/1856.

tada 46 fr i 7 kr pa je za utjerati ostalo još 37 fr koje će se sakupiti ako to bude moguće i predati župniku Vukoviću²¹.

Kotarski ured i pojedine seoske općine kotara Ivanec držali su se državnih propisa o uređenju pitanja školstva na svome području, nastojali su riješiti pitanje financiranja učiteljstva, voditi popisivanje broja učenika i škola općenito, graditi nove škole, kao i provesti namjeru da učenici redovito polaze školu. U toj namjeri ivanečki kotar i njegove općine imali su brojnih problema koji su kočili napredak osnovnog školstva krajem pedesetih godina 19. stoljeća.

Djeca nisu polazila školu jer se uvelike koristio njihov rad. U uvjetima siromaštva morala su pomagati roditeljima pasti stoku, ali i raditi na njivama uz svoje majke, pa čak i kao težaci zbog raspadanja kućnih zadruga, kada je obitelj nastojala doći do gotovog novca. Djevojčice su morale obavljati kućanske poslove i zajedno s bakama čuvati mlađu djecu. Osim toga, roditelji radi siromaštva nisu ni mogli djecu opremiti za školu u smislu kupovanja obuće (i danas se stariji ljudi prisjećaju nasljeđivanja obuće od starije braće i njezine razmjene na kućnom pragu prije odlaska u školu), odjeće i školskog pribora. Moguće je da u tom razdoblju postoji još određena „indolentnost“ seljaka koji još ne shvaćaju važnost škole i doživljavaju je kao teret, no u kasnijem razdoblju taj uzrok nepolaženja škola u ivanečkom području bit će prevladan, pogotovo kada se radi o samom naselju Ivanec.

Osim problema s (ne)slanjem djece u školu, prisutnih u dosta velikom broju, kotarski ured rješavao je i pitanja nameta odnosno sakupljanja novaca za gradnju novih pučkih škola.

Seoska općina Lipovnik (kojoj su pripadale Voća Donja i Voća Gornja) nije još bila dovoljno organizirana da bi mogla učinkovito sakupljati sredstava za gradnju nove škole (kojih općina sama nije mogla osigurati), a teškoće su postojale i kod organizacije prisilnog rada za izgradnju škole. Otpor je pružalo i vrlo siromašno stanovništvo toga kraja te je na kraju namet sabran pomoću vojske.

Dana 15. studenoga 1856. godine kotarski ured u Ivancu izvještava poglavarstvo općine Lipovnik da je pučanstvo Voće Donje i Voće Gornje obaviješteno da mora prikupiti novac potreban za podizanje pučke škole, no taj poziv ostao je bez odaziva²².

Na taj dopis o neuspjehu sabiranja nameta za gradnju nove škole istog je dana odgovoreno od strane kotarskog suca. Dopis je uputio na ime načelnika općine Lipovnik, kojega je vrlo strogo ukorio radi nemara što nije ništa učinio ni poduzeo po pitanju sakupljanja nameta – „to je videti da se vi posve ništa nebrinite za obće dobro (označila S. J.), većem da samo vazda u vašem interesu radite“, te mu je naloženo da do kraja mjeseca ima sakupiti polovicu nameta za voćansku školu. U protivnom mu se kao nemarnom načelniku prijeti „egzekucijom“²³. Novac je u konačnici sabran krajnje nepopularnom mjerom, jer je očito pučanstvo zbog siromaštva pružalo otpor i iskazivalo negodovanje kod sakupljanja novaca za gradnju škole. Poglavarstvo općine Lipovnik izvještava 29. prosinca 1856. godine kotarski ured u Ivancu „da je putem overhe vojne

²¹ Isto, 990/1856.

²² Isto, 887/1856.

²³ Isto, 3530/1856.

za voćansku školu novacah utjerano jedno hiljado tri stotine, i tri forinta, 44 1/4 kraj-cara (podcrtano u originalu) u srebru do današnjeg dana²⁴. Dana 7. siječnja 1857. godine općini Lipovnik obraća se spomenuti kotarski sudac i izražava zadovoljstvo glede sakupljenog novca, te se nada da će se i ostatak sredstava u vidu novaca, kamena, vapna i radne snage potrebnih za gradnju škole isto pribaviti²⁵.

Uoči početka nove školske godine 1857./58. sve su općine kotara Ivanec dobile nalog da naprave preglede stanja pučkih škola. Taj pregled trebao je sadržavati ime i prezime mjesnog školskog nadzornika, broj djece koja su trebala polaziti školu te broj djece koja su školu i polazila (naznačiti je trebalo broj muške i broj ženske djece), ime i prezime učitelja pučke škole²⁶.

Smatram da su to vrlo bitni izvori zbog vjerodostojnosti podataka o broju djece sposobne za školu i djece koja su školu i pohađala, a ujedno, to su i najstariji podaci o broju učenika pučkih škola u kotaru Ivanec te ih ovdje tabelarno prikazujem.

Tabela 1. Pregled stanja pučkih škola kotara Ivanec 1857. godine

POREZNA OPĆINA	ŠKOLSKI NADZORNIK	UK. BR. DJ. SPOS. ZA ŠK.	MUŠKE	ŽENSKE	BR. DJ. KOJA POLAZE ŠK.	MUŠKE	ŽENSKE	UČITELJ
MARUŠEVEC	Vjekoslav Matačić				87	68	19	Ivan Loborec
VOČA DONJA	Marko Turković				27	21	6	Ivan Belčić
BEDNJA	Josip Basar	775	485	290	140	100	40	Norberto Ježek
VIŠNJICA	Petar Rusan	156	85	71	70	40	30	Dragutin Šic
IVANEC	Ladislav Kukuljević	407	219	188	180	97	83	Juraj Skender
LEPOGLAVA	Ladislav Kukuljević	226	117	109	76	54	22	Martin Miljan
KAMENICA	Ivan Dallinger	211	117	94	93	52	41	Stevo Dukarić

²⁴ Isto, 1012/1856.

²⁵ Isto, 4087/1856.

²⁶ Isto, 2307/1857.

Iz Tabele 1. vidljive su razlike među samim općinama kotara Ivanec. Najveće odstupanje broja školskih obveznika i polaznika bilježi se u općini Bednja, tj. od 775 obveznika školu je polazilo samo 18,06% ili 140 učenika, od kojih je 28,57% ili 40 učenica, a 71,43% ili 100 učenika. Najbolji odnos broja polaznika Tabela 1. bilježi u općini Ivanec gdje je od 407 obveznika školu polazilo njih 44,23% ili 180 učenika, s time da je polazak učenica – 46,11% (83) bio gotovo jednak polasku učenika – 53,89% (97). Općine Višnjica i Kamenica bilježe sličnu situaciju glede polaska učenica u školu, dok je u općini Lepoglava prisutan nepovoljan omjer između učenica obveznika i učenica polaznica – od njih 109 školu su polazile 22 učenice ili 20,18%. Ivanec se tako, već sredinom 19. stoljeća, potvrđuje kao „najuškolovanija“ općina dokazujući ujedno svoj centralni položaj u kotaru, ali i šire u okviru Varaždinske županije. Velika odstupanja u broju obveznika i polaznika prisutna u općini Bednja u tome su razdoblju posljedica izuzetno velikih udaljenosti pojedinih sela od škole u Bednji, toj površinom vrlo velikoj školskoj općini od koje će se kasnije (1868. godine) odvojiti nova školska općina Vrbno. Veći broj dječaka školskih obveznika u svim školama kotara rezultat je veće rodности muške djece u populaciji (4 do 6% rađa se više dječaka), ali isto tako može se pretpostaviti da se nisu sve djevojčice popisivale za školu.

Školska godina 1857./58. bila je prva godina kada su biskupski ordinarijati preuzeli unutrašnju upravu nad školama, te su svećenici počeli voditi veću brigu o statističkim podacima škola, a i sama kotarska oblast Ivanec krajem pedesetih godina 19. stoljeća posvećivala je pažnju toj školskoj statistici i brizi za školske prilike općenito. Da se pozicija školstva u Banskoj Hrvatskoj uvelike promijenila pred kraj neoapsolutizma, svjedoči i poveći broj novih *školskih valovnica* (uvijek su se pisale kada bi nastupila neka promjena glede školskih prilika) koje su sastavljale općine zbog novonastale situacije glede izdržavanja seoskih škola. Navodim *školske valovnice* na koje sam u svome istraživanju naišla.

Godine 1858. pučka škola u Radovanu (danas grad Ivanec) i pučka škola u Klenovniku dobile su novu *školsku valovnicu*. Godine 1860. *školske valovnice* dobile su pučke škole u Bednji, Maruševcu, Višnjici, Voći Donjoj.

Na kraju razdoblja neoapsolutizma kotar Ivanec „uškolano“ je područje, a to znači da je popisivao djecu koja su dorasla za školu kao i djecu koja su školu uistinu polazila, vodeći računa o spolnoj strukturi djece. Kotar je nastojao voditi brigu i rješavati školske naredbe viših instanci glede uređivanja učiteljskih plaća, financiranja škola, uređivanja pitanja nadzora i inspeksijske službe (počela je djelovati tek nakon školske godine 1855./56.), pitanja gradnje novih i održavanja postojećih škola, popisivanja i kažnjavanja roditelja koji djecu nisu slali u školu, u smislu sastavljanja novih *školskih valovnica* koje bi definirale poziciju škola u novonastalim prilikama. Takav vidljivo pojačan trud i briga usprkos brojnim problemima koji su kočili brži razvitak školstva – kao što su velik broj nepolaznika škola, posebice u vrijeme sezonskih poljskih radova u uvjetima siromaštva pučanstva, slab polazak škola ženske djece, neprilika oko isplaćivanja učiteljskih plaća i osiguravanja sredstava za nove škole – krajem pedesetih godina 19. stoljeća dao je i prve rezultate u kotaru Ivanec, čije se seoske općine, sada već uglavnom

uređene, doista pokazuju veći interes za školske prilike, pri tome potpomognute od svećenstva toga kotara.

Iako kotar u tom razdoblju nema nijednu novoutemeljenu školu, samo postojeće škole, usprkos činjenici krajnje nepovoljnog omjera broja obveznika i polaznika škola, popisuju sve više djece sposobne za polazjenje škole.

Statistike za čitavo područje Banske Hrvatske pokazuju napredak osnovnih škola koji je vidljiv u usporedbi broja župa i javnih pučkih škola i vidljivom približavanju broja škola broju župa:

Tabela 2.²⁷ Broj župa i škola u neoapsolutizmu

GODINA	BROJ ŽUPA	BROJ ŠKOLA
1855./56.	333	264
1856./57.	334	273
1857./58.	335	298

Statističke podatke o kretanju broja školskih obveznika i polaznika te o broju škola do 1848. godine i u razdoblju neoapsolutizma daje Mirjana Gross uz naglasak njihovih nepouzdanosti²⁸. Ti podaci ukazuju na povećanje broja škola od 1854. do 1858. godine sa 251 na 298 škola i broja učenika koji su polazili školu sa 20.486 na 27.729 upravo u razdoblju neoapsolutizma te ono predstavlja važnu prekretnicu u modernizaciji školstva.

Pred kraj neoapsolutističkog razdoblja započinje i stvaranje obrazovne zajednice u smislu učitelja i učiteljica, koja je dalje mogla raditi na modernizaciji obrazovnog sustava. Za vrijeme neoapsolutizma učitelji su bili pod neposrednim nadzorom Crkve, nisu postojali nikakvi oblici njihova udruživanja jer ni učitelji najčešće nisu bili stručno osposobljeni ljudi. Tek pred kraj neoapsolutizma porastao je broj učitelja koji su završili učiteljske škole: 1851. godine bilo je 5 polaznika zagrebačke muške učiteljske škole, a 1859. bilo ih je 33²⁹. Naredba Ministarstva bogoštovlja i javne nastave od 14. siječnja 1857. godine uvela je učiteljske sastanke i savjetovanja u Banskoj Hrvatskoj³⁰. Po toj Naredbi sazvan je prvi učiteljski sastanak u Banskoj Hrvatskoj u Biškupcu kod Varaždina. Sazvao ga je *podjašprišt* (dekan) i župnik u Biškupcu, Blaž Švelić, za učiteljstvo biškupečkog kotara. Na toj sjednici raspravljalo se o važnosti i potrebi učiteljskih sjednica, o potrebi zajedničkog promicanja odgoja i obrazovanja mladih te o načinu kojim bi političke vlasti mogle sudjelovati u tome, o poboljšanju nedjeljnih

²⁷ Počeci ..., 288.

²⁸ Isto, 287-290.

²⁹ Cuvaj IV, 187.

³⁰ Isto, 153.

škola, o voćarstvu, o praktičnom pokazivanju učenja različitih predmeta, o ulozi i zvanju pučkoga učitelja.³¹

Organizirano stručno djelovanje učiteljstva Banske Hrvatske započinje izlaženjem časopisa *Napredak*³² 1859. godine. Od 1859. do 1871. godine, kada se održala prva opća učiteljska skupština, formirala se jezgra obrazovne zajednice, koju su činili većina učitelja i učiteljica. Ta će obrazovna zajednica imati važnu ulogu u daljnjoj modernizaciji školstva svojim inicijativama „odozdo“ i kod stvaranja Zakona o pučkom školstvu Banske Hrvatske iz 1874. godine. Tome su zakonu prethodili prijedlozi školske reforme iz 1861. godine: „Školski sustav za narodne učione i učiteljišta“³³ i 1865. godine: „Ustav pučke škole“³⁴.

IZVORI

1. Državni arhiv Varaždin (DAVŽ)
2. *Cehovi i obrtničke zadruge Varaždina, 1561. – 1874.*
3. *Kotarska oblast Ivanec* (redovni spisi)
4. Cuvaj, Antun, *Građa za povijest školstva*, IV., V., Zagreb, 1910. – 1913.

LITERATURA

1. Franković, Dragutin, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1958.
2. Gross, Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1986.
3. Gross, Mirjana; Szabo, Agneza, *Prema hrvatskom građanskom društvu*, Zagreb, 1992.

³¹ Isto, 154-155.

³² O časopisu *Napredak* vidi: Cuvaj IV., 164-165., Cuvaj V., 163-169., *Počeci moderne Hrvatske*, 303.

³³ Cuvaj V., 6-45., Franković, Dragutin, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb, 1958.), 119.

³⁴ Vidi: Cuvaj V., 74-89., Franković, nav. dj., 121.

Suzana Jagić, Ivanec

(Summary)

SCHOOL SYSTEM OF THE IVANEC DISTRICT DURING THE NEOABSOLUTISM

This paper proves the fact of establishment of modern school system in Civil Croatia, especially in the second part of eighteen fifties, by means of an analysis of unpublished historical sources from the Ivanec County District holdings in the State Archives Varaždin and relevant literature. Intensified concern for school conditions during the neoabsolutism also appeared in local districts such as Ivanec county.

Key words: elementary schools, history of education, neoabsolutism,
district Ivanec, Autonomous Banovina of Croatia, 1852-1860